

ОСНОВНІ ШЛЯХИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ СТУДЕНТАМИ ВНЗ УКРАЇНИ В ПОЗААУДИТОРНИЙ ЧАС (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

Любов Прокопів, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ОСНОВНІ ШЛЯХИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ СТУДЕНТАМИ ВНЗ УКРАЇНИ В ПОЗААУДИТОРНИЙ В ЧАС (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

У статті висвітлюються основні напрями науково-дослідницької роботи зі студентами педагогічних ВНЗ другої половини ХХ ст. Простежується еволюція шляхів НДРСу ВНЗ. Охарактеризовано участь студентів у різноманітних формах науково-дослідницької роботи.

Постановка проблеми. Процес інтеграції України у світову спільноту зумовив її приєднання до Болонської декларації про запровадження європейської системи вищої освіти. Згідно із програмою реалізації Болонського процесу, в Україні передбачається перехід до динамічної ступеневої підготовки спеціалістів з орієнтацією на їх особистісний і професійний розвиток, що дасть змогу задовольняти потреби особистості у здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівня за обраним напрямом, відповідно до здібностей.

Одним із головних завдань роботи сучасного педагогічного ВНЗ є організація науково-дослідницької роботи студентів, яка є складовою навчально-виховного процесу, одним з головних чинників виявлення та розвитку обдарованої особистості. У цьому плані чимало новітніх напрацювань можна запозичити з практики проведення студентської науково-дослідницької роботи у ВНЗ України другої половини ХХ ст. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що до сьогодні немає цілісної наукової інтерпретації науково-дослідницької роботи з молоддю у вищих педагогічних закладах (ВПЗ) України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі підходи до проблеми відновлення системи відбору та виховання обдарованої студентської молоді, а саме науково-дослідницької роботи розглянуто у наукових працях В. Грузинського, М. Євтуха, Л. Зінченко, Г. Кловак, Е. Спіцина та ін. Зокрема, Є. Спіцин, З. Шалік та ін. висвітлюють стан науково-дослідницької роботи студентів педагогічних ВНЗ України як фактор виявлення та розвитку обдарувань на сучасному етапі, його статистичний аналіз у педагогічних закладах України [1].

Автори аналізують сучасний стан роботи з обдарованою молоддю у вищих педагогічних закладах освіти, зокрема здібностей до дослідницької діяльності. Вони також формують теоретичну основу концепції організації наукової творчості студентів педагогічного ВНЗ, розглядають аспекти вдосконалення науково-професійної підготовки фахівців [1].

Сучасні дослідники В. Шейко, Н. Кушнарєнко стверджують, що науково-дослідницька робота студентів поза навчальним процесом “є одним із найважливіших засобів формування висококваліфікованих фахівців”. Мається на увазі участь студентів у роботі наукових гуртків, проблемних груп, творчих секцій, лабораторій; виконання ними держбюджетних або госпрозрахункових наукових робіт, проведення досліджень у межах творчої співпраці кафедр, факультетів тощо [7, 28].

Метою статті є простежити еволюцію основних напрямів НДРС, змісту студентської науково-дослідницької роботи упродовж другої половини ХХ ст. з метою творчого використання досвіду в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Науково-дослідницька робота студентів поза навчальним процесом у педагогічних ВНЗ 50-х рр. ХХ ст. здійснювалась у гуртках, проводились наукові дослідження на профільюючих кафедрах, виконувалися держбюджетні замовлення, а також під час наукових конференцій, конкурсів, олімпіад.

НДРС ставало одним із важливих засобів підготовки спеціалістів з вищою освітою, зокрема майбутніх спеціалістів народної освіти до практичної роботи у школі. Правильна організація цієї роботи мала стати надійним джерелом підвищення знань, розвитку творчого мислення студентів,

ОСНОВНІ ШЛЯХИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ СТУДЕНТАМИ ВНЗ УКРАЇНИ В ПОЗААУДИТОРНИЙ ЧАС (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

формування у них дослідницьких умінь, здатності вивчати й узагальнювати явища і факти об'єктивної дійсності. Водночас це був один із найбільш ефективних засобів виховання майбутніх учителів, здатних творчо застосовувати у практичній діяльності найновіші досягнення науки і техніки.

У 50-ті рр. ХХ ст. розроблялися організаційні основи існування студентських наукових товариств (СНТ). Висловлювалися думки, що членом СНТ може бути тільки здібний до наукової діяльності студент, відмінник навчання. Така позиція була хибна, бо фактично обмежувала право кожного студента спробувати себе в галузі наукової творчості, а отже – і виявити свої обдарування. З іншого боку, йшлося про залучення до науково-дослідницької роботи більш широкого загалу студентів від першого до останнього курсів, надання студентським науковим товариствам масового характеру [4, 11 – 12]. Така позиція врешті-решт стала домінуючою. Статистичні дані стверджують, що у 1972 р. науковою роботою було охоплено 20500 студентів із 45518, які навчалися на стаціонарі [6, 29].

Практично всі працівники ВНЗ виходили з того, що участь студентів у науково-дослідницькій роботі є одним із найважливіших методів навчання. Вона мала охопити якомога більше студентів і стати органічною частиною навчальної роботи [4, 3 – 5]. Однак зрозуміло, що залучення студентів до науково-дослідницької роботи, розкриття їх творчого потенціалу мало відбуватися не тільки в аудиторній, але й у позааудиторній роботі. На наше переконання, саме позааудиторній діяльності належить у цьому плані перше місце. Річ у тім, що аудиторні заняття більш регламентовані і тому дають значно менше можливостей для розкриття творчої індивідуальності студента, для вияву його особистісної позиції. Щоб ми не говорили про значення особистісно орієнтованого навчання, зрозуміло, що в сучасних умовах воно може краще реалізуватися у позанавчальний час.

Про це свідчать, зокрема, результати анкетування, яке ми провели у 2005 році. Анкетування проводилося серед викладачів ВНЗ – кандидатів і докторів наук у різних галузях знань. Його основною метою було з'ясувати шляхи, які сприяли залученню респондентів до наукової діяльності. З відповідей на питання анкети виявилось, що бажання стати педагогами у 40% респондентів припадало ще на дитинство і шкільні роки, майже стільки ж (39%) виявили таке бажання вже у студентські роки. Але і тут переважна більшість науковців зазначають, що певні наукові інтереси з'явилися у них лише на старших курсах – значною мірою під впливом викладачів (75%) та батьків (20%).

Прикметно, що до самостійної наукової діяльності респондентів спонукали не стільки аудиторні заняття (лише 8%), а скільки участь у студентських гуртках, у дослідженнях господарської тематики тощо. Нарешті, участі у науковій діяльності сприяли: лідер-учений (80%), бажання себе реалізувати, самоствердитись (52%) і наявність наукової школи (7%). Як бачимо, практично у всіх анкетах у тому чи іншому варіанті згадується значення позааудиторної роботи з обдарованою молоддю.

Учені, які відповідали на згадану вище анкету, нічого не писали про ті негативні умови, яких не могло не бути у процесі їх становлення як науковців. Та не можна забувати, що робота зі здібними студентами обов'язково включала в себе виховання в дусі марксистсько-ленінської ідеології, а обдарований студент, який не відповідав певним стандартам (наприклад, не був членом ВЛКСМ), не мав жодних шансів вступити до аспірантури чи взагалі займатися науковою роботою. Додамо, що членство в КПРС само собою певною перепусткою до храму науки.

Науково-дослідницька робота, яка здійснювалася у позанавчальний час, включала: роботу в студентських наукових гуртках, участь студентів групами чи в індивідуальному порядку у виконанні держбюджетної чи господарської тематики, праця, що здійснюється у творчій співдружності з індивідуальними планами викладачів, що виконуються на кафедрах та в наукових підрозділах ВНЗ, роботи в студентських конструкторських, проектних, технологічних бюро [3, 17].

Серед важливих завдань НДРС були такі: прищеплення навичок самостійної дослідницької діяльності, розвиток власної студентської ініціативи, залучення здібних студентів до розробки наукових досліджень, які мали вагоме значення для суспільства, розширення теоретико-методологічних знань, створення та розвиток наукових шкіл.

Офіційні документи союзного і республіканських міністерств передбачали комплексний підхід до організації НДРС: єдність мети і завдань навчальної, наукової та виховної роботи, співпраця всіх форм і методів наукової роботи тощо. Принагідно зауважимо, що в згаданих документах усе ж таки відчувається зайва централізація, намагання деталізувати саме процес організації НДРС, передбачаючи такі дрібні питання, які мали розв'язуватися у кожному конкретному ВНЗ з урахуванням регіональних особливостей та наявності матеріальної бази.

У другій половині 70-х років почали з'являтися нові дієві форми науково-дослідницької твор-

ОСНОВНІ ШЛЯХИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ СТУДЕНТАМИ ВНЗ УКРАЇНИ В ПОЗААУДИТОРНИЙ ЧАС (ДРУГА ПОЛОВИНА XX СТ.)

чої роботи студентів у позанавчальний час. Це індивідуальна робота на кафедрах, у лекторських групах, що давало можливість поглиблення спеціальних знань у різних галузях науки, техніки, культури, участь у творчих дослідницьких групах за системою: “студент – аспірант – викладач” [3, 39].

Серед організаційно-масових заходів поширеними були конкурси наукових робіт, студентські наукові конференції, виставки науково-технічної творчості студентів; олімпіади, огляди-конкурси на кращу організацію НДРС.

Традиційно склалося, що науковою роботою у педагогічних ВНЗ займалися здебільшого студенти старших курсів. Однак що раніше обдарована особистість працюватиме над науковою проблемою, то швидше досягне вагомих результатів.

Як показує аналіз джерельної бази, ефективність НДРС у 80-х рр. визначалася збільшенням кількості гуртків, зростанням чисельності студентів-учасників НДРС, урізноманітненням тематики і форм НДРС, результативністю взаємозв'язку “студент – аспірант – викладач”, збільшенням числа впроваджених студентських наукових праць. Відповідно у той самий час спостерігалася підвищення результативності роботи студентських проблемних груп, організовувалося виконання комплексних досліджень [5, 44].

Зміст роботи з обдарованою студентською молоддю в позааудиторний час визначався переважно науковою та дослідницькою проблематикою відповідних кафедр, факультетів, на яких навчалися і працювали студенти, тематикою розвідок, що здійснювалися кафедрами спільно з різноманітними установами, науковими інтересами студентів та наявністю відповідної бази досліджень.

Водночас в організації НДРС було чимало недоліків і негативних тенденцій. Спроба надати студентові велику кількість наукової інформації часто призводила до втрати спеціаліста, здатного творчо мислити, створювати нове. Як наслідок, при великій кількості студентів, які брали участь у науково-дослідницькій роботі, показники її ефективності знижувалися. Продуктивну роботу виконували менше половини майбутніх випускників педагогічних ВНЗ. Серйозною перешкодою залишалася слабка матеріально-технічна база, недостатня кількість підручників та посібників.

Помітні зрушення в організації НДРС у позааудиторний час відбулися в 1985 – 1991 рр. – у період перебудови не тільки політичної, а й перебудови в освіті. У цей час науково-педагогічна громадськість зробила реальний внесок у подальший розвиток НДРС. У більшості педагогічних

ВНЗ працювали “Комплексні плани організації НДРС на весь період навчання”. Новими формами залучення студентів до науково-технічної творчості стали філії кафедр на підприємствах, навчально-наукові промислові комплекси, тимчасові творчі колективи, госпрозрахункові центри науково-технічної творчості молоді ВНЗ [2, 16]. Позанавчальна науково-дослідницька робота включала такі ефективні форми, як систематична робота у педагогічних клубах і гуртках, проблемних групах; організація і проведення диспутів, науково-практичних і читацьких конференцій; проведення “Тижнів педагогічної майстерності”; випуск рукописних журналів і педагогічних газет.

Пожвавленню наукової роботи з обдарованою молоддю у позааудиторний час сприяли розширені творчі зв'язки ВНЗ з науковими установами АН України. Педінститути разом з інститутами Академії наук у 1987 – 1990 рр. створили 7 спільних науково-дослідних лабораторій (вивчення життя і творчості Лесі Українки в м. Луцьк; фізики магнітних плівок в м. Івано-Франківськ; матеріалів твердотільної мікроелектроніки; іонно-оптичних методів дослідження; екології та біотехнології, багатокomпонентних напівпровідників; орнітологічна станція). З 1 квітня 1989 р. науково-дослідні сектори педінститутів та академічні науково-дослідні інститути було переведено на нові умови фінансування і господарювання.

На кафедрі педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка у 80-ті рр. XX ст. була створена наукова школа “Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів”. Викладачі, докторанти, аспіранти, студенти досліджували теоретико-методологічні, історико-педагогічні, технологічні та навчально-методичні аспекти дозначеної проблеми [4].

Зазначимо, що спільна наукова творчість учених, викладачів, аспірантів та студентів і надалі залишалася ефективним, перевіреним практикою шляхом розвитку здібностей, розкриття талантів, становлення характеру дослідника, виховання ініціативи, потреби і навичок постійної самоосвіти, захоплення наукою і технікою.

На початку 90-х рр. XX ст. студентська наукова робота почала підпорядковуватися потребам національного відродження та оновлення інтелектуального потенціалу країни. Не випадково у законодавчих документах 90 рр. XX ст. з питань вищої освіти України (законів України “Про наукову і науково-технічну діяльність” (1999 р.), “Про освіту”, Державної національної програми “Освіта” (Україна XXI ст.)) значна увага приділялася розвитку наукової студентської роботи. При

